

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ

I

З цікавістю озираючись довкола, Картер Вотсон повільно прогулювався з новим журналом під рукою. Минуло двадцять років відтоді, як він востаннє був на цій вулиці, і ті великі зміни, що на ній сталися, вражали його й ошелешували. Коли він іще хлопцем вештався по ній, то в цьому місті на заході Штатів мешкало тридцять тисяч душ, а зараз — триста тисяч. У ті роки вулиця, якою він зараз ішов, являла собою тиху спальну вулицю в респектабельному районі, де мешкали кваліфіковані робітники. І ось сьогодні під вечір він виявив, що тепер її поглинув обширний злачний район нічних розваг — справжнісіньке гніздо пороку. Скрізь було повно китайських та японських крамниць і забігайлівок. Вони химерним чином перемежовувалися з лігвами та ганделиками для білих злидарів. Тиха вулиця його дитинства перетворилася на найнебезпечніший район міста.

Картер Вотсон поглянув на годинник. Була п'ята тридцять. У цих краях це був час пообіднього відпочинку, але його проймала цікавість. Протягом багатьох років мандрів та вивчення суспільних умов у всьому світі рідне місто зберігалось в його пам'яті як благословенний та морально здоровий край. І тому метаморфоза, що з ним відбулася, неприємно вразила Картера Вотсона. І він не міг не пройтися, щоб мати змогу оцінити всю ту міру ганьби, до якої опустилося його колись тихе затишне місто.

Тут слід зазначити одну важливу обставину: Картер Вотсон був чоловіком з високим рівнем соціальної й громадської свідомості. Багатство забезпечувало йому незалежність, і він терпіти не міг марнувати свою енергію на вишукані світські прийоми й химерні елітні вечірки, а такі речі, як актриси, кінські перегони й усілякі марнотні розваги, зовсім його не цікавили. Поведений на проблемах етики, він був

справжнім реформатором, хоча діяльність його стосувалася, головним чином, написання статей до періодичних видань і щоквартальних журналів, а також у написання і публікації талановитих розумних книг, присвячених проблемам робітничого класу і мешканням нетрів. Серед двадцяти семи книжок, які робили йому честь, траплялися такі назви, як, наприклад, "Якби Христос прийшов у Новий Орлеан", "Виснажений робітник", "Житлова реформа в Берліні", "Сільські нетрі Англії", "Мешканці Іст-Сайда", "Реформи чи Революція", "Університетські містечка як розсадник радикалізму" та "Печерна людина доби цивілізації".

Але Картер Вотсон не був ані людиною з патологічним вивертом, ані фанатиком. Він не втрачав розуму, стикаючись з тими страхіттями, з якими йому доводилося мати справу. Більше того — він їх виявляв і досліджував. Картер Вотсон не мав схильності впадати в дурну ейфорію і страждати ілюзіями. Його завжди рятували гумор, величезний життєвий досвід і консервативна філософська вдача. А ще він терпіти не міг усіляких теорій блискавичних суспільних перетворень. На його думку, суспільство зможе поліпшитися тільки тоді, коли пройде крізь болісно-повільний, супроводжуваний тяжкою працею процес еволюції. Не існувало на шляху до прогресу коротких обхідних шляхів чи раптових перероджень. Удосконалення людства мусить бути досягнуте через агонію, нещастя та злидні — як і ті суспільні удосконалення, яких уже змогли досягти в минулому.

Але цього раннього літнього вечора Картера Вотсона охопила неабияка цікавість. Йдучи вулицею, він зупинився біля однієї позбавленої смаку забігайлівки. Вивіска над нею повідомляла: "Вандом". Там було два входи. Один із них, вочевидь, вів до бару. Цей вхід Картер Вотсон не став досліджувати. Другий мав вигляд вузького коридора. Пройшовши крізь нього, він опинився у величезній кімнаті, наповненій столиками зі стільцями і зовсім порожній. При тьмяному світлі він побачив рояль, що стояв поодаль. Подумки завваживши, що має прийти сюди пізніше і дослідити соціальний стан публіки, яка приходить випити й закутити за цими численними столиками, Картер Вотсон продовжив свою подорож кімнатою.

У тильній її частині він виявив короткий коридор, що вів до маленької кухні. Там самотньо сидів за столом Патсі Горан, власник "Вандома", похапцем поглинаючи вечерю, перед вечірнім напливом клієнтів. А ще Патсі Горан був дуже злий на увесь світ. Того ранку він встав не з тієї ноги, й увесь день пішов шкереберть. Якби хтось захотів поцікавитися думкою барменів, то вони б охарактеризували його душевний стан як хандру. Але Картер Вотсон цього не знав. Коли він ішов крізь маленький коридор, похмурий погляд Патсі Горана впав на його журнал під пахвою. Патсі не знав Картера Вотсона, не знав він також і того, що той ніс саме журнал, а не щось інше. Перебуваючи в глибокій хандрі, Патсі вирішив, що цей незнайомець — один із тих набридливих типів, що занапащали й дряпали стіни його підсобних приміщень, прикноплюючи або приклеюючи на них всіляку рекламу. І Патсі здійняв бучу. З ножем та виделкою в руках підскаочив він до Картера Вотсона.

— Ану геть звідси! — заволав Патсі. — Я знаю, чого ти сюди припхався!

Картер Вотсон отетерів. Чоловік вискочив перед ним, як чортик з табакерки.

— Так, значить, стіни псувати мені зібрався! — вигукнув Патсі і вивергнув на чужинця низку хоча й не матюків, але огидних і образливих епітетів.

— Якщо я вас чимось образив, то вибачте, я не навмисне...

Але це було все, що відвідувач встиг сказати. Патсі перервав його.

— Стули пельку і геть звідси, кажу тобі, — напосідав Патсі, надаючи виделкою та ножем красномовної виразності своїм словам.

Картер Вотсон, швидко уявивши, як виделка впивається йому в ребра, визнав подальшу дискусію недоцільною і швидко повернувся, щоб

піти. Але сцена його поспішного і принизливого відступу ще більше розпалила войовничість Патсі Горана, бо цей достойний муж швиргонував на підлогу столовий інвентар і кинувся на чужинця.

Патсі важив сто вісімдесят фунтів — як і Вотсон. У цьому вони були рівні. Але Патсі був несамолюбивий і напористий ресторанний забіяка, а Вотсон був боксером. І в цьому полягала його перевага, бо Патсі йшов на нього відкрито, готуючись з розмаху завдати нищівного удару правою. Усе, що мав зробити Вотсон, — це завалити його прямим лівим і втекти. Але Вотсон мав ще одну перевагу. Заняття боксом, а також досвід, отриманий у нетрях та гетто всього світу, навчили його витримці.

Він крутнувся на місці і, замість завдати зустрічного удару, пригнувся і, ухилившись від розмашистого свінгу нападника, увійшов у клінч. Але Патсі, несучись, як той бик, мав чималу кінетичну енергію руху, а Вотсон, стоячи на місці, такої енергії не мав. У результаті вони, гуркочучи стільцями, гепнулися удвох на підлогу всіма своїми трьомастами шістдесятьма фунтами ваги, і Вотсон опинився під нападником. Його голова вперлася в тильну стіну великої кімнати. До вулиці було сто п'ятдесят футів, і він швидко почав міркувати, що він може вдіяти. Першою його думкою було уникнути халепи. Він не мав ані найменшого бажання потрапляти в газети в місті свого дитинства, де іще мешкало багато його родичів та знайомих.

Тому він просто взяв і своїми сильними руками, як лещатами, притиснув до себе Патсі і став чекати, поки на звук падіння не прибіжать люди і не допоможуть залагодити скандал. І справді — люди швидко з'явилися, але зовсім не для того, щоб допомогти. Шість чоловіків, що прибігли від бару, утворили біля них півколо.

— Зніміть його з мене, хлопці, — звернувся до них Вотсон.

Але півколо мовчало. Вотсон тримав свого супротивника і чекав. Після кількох невдалих спроб звільнитися Патсі начебто зробив спробу примирення.

— Відпусти мене, і я злізу, — сказав він.

Але коли Вотсон відпустив його, Патсі підскочив і став над своїм поверженим супротивником, явно готуючись хвицнути його ногою.

— Вставай! — наказав він.

Голос його був суворий і рішучий — як голос Господа під час Судного дня, і Вотсон збагнув, що на милосердя йому розраховувати тут не варто.

— Відійди — і я встану, — парирував він.

— Вставай, коли ти джентльмен! — мовив Патсі. Його блідо-блакитні очі палали гнівом, а кулак уже був готовий завдати нищівного удару.

Водночас він розмахнувся ногою, наміряючись нею в обличчя супернику. Вотсон заблокував його удар схрещеними руками, підскочив і увійшов у клінч так швидко, що Патсі не встиг махнути рукою. Тримавши його, Вотсон знову звернувся до глядачів:

— Хлопці, заберіть його. Ви ж бачите, я не збираюся його бити. Я взагалі не хочу з ним битися. Навпаки — я хочу звідси піти.

Але півколо не ворухнулося і не вимовило ані слова. Від його загрозливої мовчанки у Вотсона похолело під серцем.

Патсі знову спробував наскочити на нього і побороти, але в результаті сам опинився під Вотсоном на підлозі. Відштовхнувшись від нього, Картер Вотсон хутко схопився на ноги і кинувся до дверей. Але на

його шляху стало півколо чоловіків. Помітивши їхні білі як крейда обличчя, які явно подовгу не бачили денного світла, він здогадався, що перед ним — нічні злодюжки та бандити міських джунглів. Вони штовхнули його до Патсі, що вже пер на нього, як бик.

І знову був клінч. І знову, в короткий момент відносного спокою, Вотсон звернувся до шайки з проханням припинити сутичку. І знову його слова не були почуті. Саме в той момент він і відчув щось схоже на страх. Бо знав про багато подібних ситуацій, коли ось у таких бридких лігвищах людям ламали носи і ребра й нерідко забивали до смерті. А ще він знав, що для того, аби вибратися звідси, він не мусив бити ані свого нападника, ані когось із його мовчазних поплічників.

Але все одно в його душі піднявся праведний гнів. За будь-яких обставин це було несправедливо: семеро проти одного. Крім того, він розлютився, а це пробудило в ньому жагу до боротьби, притаманну кожному чоловікові. Але Вотсон пригадав свою дружину та дітей, свою незакінчену книгу, десять тисяч акрів пологих зелених пагорбів та своє ранчо, яке він так любив. Йому навіть на хвилю привиділося синє небо, золотисте сонце і його квітчасті луки, флегматична худоба по коліно в струмку, а в ньому — зграйка форелей. Одне слово, Картеру Вотсону стало лячно, хоча самовладання він не втратив.

Його супротивник, утримуваний майстерним клінчем, знову спробував звалити його на підлогу. Знову Вотсон поборов його, відчепився й побіг до дверей, і знову шайка блідолицих бандитів штовхнула його під розмашистий свінг Патсі, від якого він ухилився і знову увійшов у клінч. І так було багато разів. Причому Вотсон ставав дедалі холоднокровнішим, а Патсі, неспроможний завдати супернику бажаної шкоди, ставав дедалі розлюченішим і несамовитішим. Та ще й став під час клінчів буцатися головою. Першого разу він заїхав лобом прямісінько в ніс Вотсону. Після цього останній, вкотре входячи в клінч, став ховати своє обличчя на грудях у Патсі. Але Патсі наче сказився і набив собі об голову суперника спочатку носа, а потім око і щоку. І що більше шкоди він собі в такий спосіб завдавав, то більше він буцався головою.

Цей одноманітний поєдинок тривав хвилин десять-п'ятнадцять. Вотсон не завдав жодного удару і тільки намагався втекти. Кілька разів, коли йому вдавалося вирватися, блідолиці волоцюги ловили його поміж столиків, хапаючи за фалди, і знову кидали під правий свінг розлюченого Патсі. Незчисленну кількість разів Вотсон входив у клінч, потім обкручувався й укладав свого суперника на підлогу. При цьому він намагався завалювати його все ближче й ближче до дверей, таким чином наближаючи свій порятунок.

Нарешті Вотсон, без капелюха, з розбитим носом та заплялим оком, вискочив на тротуар — і відразу ж наштовхнувся на полісмена.

— Заарештуйте он того чоловіка, — сказав він, важко дихаючи.

— Привіт, Патсі, — сказав полісмен. — Що за базар?

— Привіт, Чарлі, — почулася відповідь. — Уявляєш, заходить цей тип...

— Заарештуйте цього чоловіка, констеблю! — повторив Вотсон.

— Та пішов ти! — вигукнув Патсі.

— Чуєш, що кажуть? Вали звідси, — додав полісмен. — А якщо не відвалиш, я тебе загребу.

— Гаразд, але спочатку заарештуйте цього чоловіка. Він вчинив на мене жорстокий неспровокований напад.

— Це дійсно так, Патсі? — поцікавився полісмен.

— Та ні, ти що! Побий мене грім! Ось послухай, як усе було, тим більше що я маю свідків. Сиджу я на кухні та їм собі суп, нікого не чіпаю,

коли заходить цей тип і починає коники викидати. Ніколи раніше його не бачив, клянуся. Він був напідпитку...

— Погляньте на мене, констеблю, — заперечив обурений соціолог. — Я що — п'яний?

Полісмен погрозово зиркнув на нього похмурими очицями і кивнув Патсі, щоб той продовжував.

— Значить, починає коники викидати. Я, каже, Тім Макграт і зараз покажу тобі, де раки зимують. Руки вгору! — каже він мені. Я тільки сміюся з такої дурні, а він — трах, бах! Дає мені двічі по пиці і розливає мені суп. Ти лише поглянь на моє око. Він же мене ледь не вбив.

— Ви збираєтеся заарештовувати цього чоловіка, констеблю?! — настійливо спитав Вотсон.

— Давай вали звідси, — почулася відповідь. — А то загребу, діждеш у мене!

Обурений у своїх найкращих громадянських почуттях, Картер Вотсон спалахнув гнівом:

— Пане полісмене, я протестую...

Але в цю мить полісмен вхопив його за руку і смикнув з такою лютою силою, що ледь не звалив з ніг.

— Ходімо, тебе заарештовано.

— І його теж заарештуйте! — скрикнув Вотсон.

— Чорта з два! Навіщо ти напав на чоловіка, який сидів собі і мирно сьорбав свій суп?

II

Картер Вотсон не на жарт розлютився. Він не лише зазнав безпричинного нападу, побиття та арешту. Усі без винятку вранішні газети вийшли із сенсаційними і мерзотними репортажами про його п'яну бійку з власником сумнозвісного закладу "Вандом". Утих репортажах не було жодного точного й правдивого рядка. Патсі Горан і його поплічники описали сутичку в найменших подробицях. І скрізь червоною ниткою проходило неспростовне твердження, що Картер Вотсон був напідпитку. Тричі його викидали з цього закладу під паркан, і тричі він повертався, пашіючи злобою і погрожуючи розправою та грабунком. **ВІДОМИЙ СОЦІОЛОГ ПОТРАПИВ П'ЯНИЙ ЗА ҐРАТИ** — це був перший заголовок на головній сторінці, та ще супроводжуваний його великим фото, який відразу ж привернув увагу Вотсона. Серед інших заголовків були такі: **КАРТЕР ВОТСОН ЗМАГАВСЯ ЗА ЗВАННЯ ЧЕМПІОНА З БОКСУ, КАРТЕР ВОТСОН ОТРИМАВ ПО ПИЦІ, ЗНАНИЙ СОЦІОЛОГ НАМАГАВСЯ ПОГРАБУВАТИ ЗЛАЧНЕ МІСЦЕ і ПАТСІ ГОРАН ПЕРЕМІГ КАРТЕРА ВОТСОНА НОКАУТОМ У ТРЬОХ РАУНДАХ.**

Наступного ранку Картер Вотсон, випущений під заставу, постав перед судом за позовом Народ проти Картера Вотсона через те, що останній напав і побив такого собі Патсі Горана. Але спочатку державний обвинувач, який на платних засадах у судовому порядку переслідував порушників від імені Народу Сполучених Штатів, відізвав його вбік і поговорив з ним сам на сам.

— Чому б не залагодити цю справу? — спитав державний обвинувач. — І я скажу вам, що для цього треба зробити, містере Вотсон: потисніть руки з містером Гораном на знак примирення, і ми відразу ж усе владнаємо. Одне моє слово до судді — і позов проти вас буде відхилено.

— Але я не хочу, щоб його відхиляли, — почулася відповідь. — Ваш офіційний обов'язок — переслідувати мене в судовому порядку, а не намагатися примирити з цим... з цим типом.

— Гаразд, саме так я і вчиню, — відказав державний обвинувач.

— Але вам доведеться також переслідувати в судовому порядку і отого Патсі Горана, — зауважив Вотсон. — Бо я наполягатиму, щоб його заарештували за напад і побиття.

— Краще б ви все ж таки потисли руки і розійшлися мирно, — повторив державний обвинувач, але цього разу — з ледь прихованою погрозою.

Суди для обох були призначені тижнем пізніше, на ранок одного й того ж дня у поліційного судді Вітберга.

— Ти не маєш жодного шансу, — сказав Вотсону його друг дитинства, колишній менеджер найбільшої міської газети. — Усі знають, що той чоловік тебе побив. Репутація його — вкрай огидна. Але це тобі аж ніяк не допоможе. Обидва позови будуть відхилені. І то — лише тому, що ти — це ти. Будь-яку просту людину засудили б.

— Я чогось явно не розумію, — заперечив спантеличений соціолог. — Цей чоловік без усякого попередження нападає на мене і завдає сильних тілесних ушкоджень. Я ж його ні разу не вдарив. Я...

— Річ не в тому, — перервав його приятель.

— А в чому ж, чорт забирай?!

— Зараз поясню. Річ у тім, що тобі протистоять місцева поліція й політична машина. А хто такий ти? Ти навіть не є офіційним мешканцем цього міста, а живеш на селі. Ти тут не голосуєш. Більше того — не маєш

ніякого впливу на голоси тутешньої публіки. А власник цього ганделика має вплив на виборців своєї ділянки — і досить потужний вплив.

— Невже ти хочеш сказати мені, що суддя Вітберг порушить свій священний обов'язок вершити правосуддя і свою клятву й не покарає цього варвара? — наполягав Вотсон.

— Він — не такий простий, як ти гадаєш, — похмуро відповів друг його дитинства. — І все зробить так, що комар і носа не підточить. Він винесе не передбачене законом та судовими нормами рішення, і в ньому буде багато дуже правильних слів про право та справедливість.

— А як же газети? — розпачливо вигукнув Вотсон.

— У даному разі вони не ризикнуть виступити проти влади. І натомість накинуться на тебе, як шакали. Вони й так уже по тобі добряче потопталися.

— Так, значить, ці жалюгідні нікчеми не наважаться написати правду?

— Вони напишуть щось таке схоже на правду, що публіка повірить. Ти ж знаєш, вони пишуть свої репортажі за вказівками. Їм скажуть, як перекрутити і забарвити розповідь, і в результаті від тебе залишаться одні ріжки та ніжки. Краще припинити все це зараз же. Бо погано тобі буде, ось побачиш.

— Але ж суди вже призначені.

— Дай згоду — і їх скасують. Не можна воювати з машиною, не маючи за собою власної машини.

Але Картер Вотсон був людиною упертою. Він не сумнівався, що машина переможе його, але все своє життя він займався соціальними дослідженнями, а це була абсолютно нова для нього тема.

Уранці, перед судом, державний обвинувач зробив іще одну спробу зам'яти справу.

— Якщо ви так налаштовані, то я хотів би найняти правника, який би виступив від імені обвинувачення, — заявив Вотсон.

— А ви не зможете його найняти, — відказав державний обвинувач. — Бо мені платять за те, щоб я виступав обвинувачем, і я буду виступати обвинувачем. Але ось що я вам скажу. Ви не маєте жодного шансу. Ми поєднаємо дві справи в одну — і тоді начувайтесь.

Суддя Вітберг справив на Вотсона приємне враження. Досить молодий, невисокий на зріст, з приємною повнотою, з обличчям розумним і чисто виголеним, він справді виглядав пристойним добропорядним чоловіком. Сприятливе враження посилювали усміхнені губи та смішливі зморшки в куточках його темних очей. Вивчаючи його уважним поглядом, Вотсон майже переконав себе, що прогноз його старого приятеля буде хибним.

Але невдовзі він пересвідчився, що страшенно помилився. Патсі Горан і два його поплічники порушили клятву і почали нагромаджувати одну жахливу брехню на другу. Вотсон ніколи б не повірив у можливість такого нахабного лжесвідчення, якби сам не був учасником інциденту. Патсі та його люди заперечували присутність іще чотирьох чоловік. Один з двох приспівників твердив, що був на кухні і сам бачив, як Вотсон учинив неспровокований напад на Патсі, а другий показав під присягою, що Вотсон кілька разів вривався всередину і намагався знищити миролюбного беззахисного Патсі. Вирази, у яких вони змальовували Вотсона, були такими огидними і невимовно паскудними, що йому здалося, що лжесвідки зашкодять самим собі. Йому ніколи і на думку не

спало б верзти подібну маячню. Але коли негідники почали цілком серйозно розписувати, який град жорстоких ударів обрушив він на обличчя бідолашного Патсі та як зламав у нападі шаленої люті стілець, Вотсону стало водночас і весело, і сумно. Суд перетворився на фарс, і це було смішно, але в плані того прогресу, якого мало досягти людство, такі підлість і бруд дійсно пригнічували й обеззброювали.

Не лише Вотсон, а й, напевне, найлютіший Вотсонів ворог не впізнав би його в тому злобному шибайголові, яким його змалювали в суді. Але, як і у всіх справах, де мають місце численні брехливі свідчення, у цій справі теж невдовзі виникли суперечливості й нестиковки. Але суддя чомусь їх не помічав, а державний обвинувач граціозно від них ухилявся. Вотсон не поклопотався найняти собі правника і тепер радів, що цього не зробив.

Однак коли він вийшов на трибуну і почав розповідати, як усе було, у нього іще зберігалася якась слабка подоба довіри до судді Вітберга.

— Іду я собі спокійно по вулиці, ваша честь, — почав було Вотсон, але суддя перебив його.

— Ми тут не для того, щоб розглядати ваші попередні дії, — заволав суддя Вітберг. — Хто завдав удару першим?

— Ваша честь, — благально звернувся до нього Вотсон. — Я не маю свідків тієї сутички, тому дізнатися, як усе було насправді, можна лише вислухавши мене повністю...

Але його знову перервали.

— Ми не збираємося тут мемуари видавати, — заgrimів суддя Вітберг і кинув на нього такий злий і погрозливий погляд, що Вотсон ледь міг повірити, що перед ним — той самий чоловік, якого він бачив кілька хвилин тому.

— Хто завдав першого удару? — спитав адвокат, що представляв інтереси Патсі.

Тут утрутився державний обвинувач і забажав знати, яка саме з об'єднаних до купи справ зараз розглядається і яке мав право адвокат Патсі на цій стадії слухання залучати свідків. Адвокат Патсі почав відбиватися. Їх перервав суддя Вітберг і заявив, що нічого не знає про об'єднання двох справ в одну. Все це потребувало з'ясування. І загриміла люта судова битва, яка скінчилася тим, що адвокати принесли свої вибачення Високошановному Суду та один одному. У такому ж ключі слухання тривали й далі, і Вотсону здалося, що він бачить перед собою шайку кишенькових злодіїв, що смикають та гамселять чесну людину після того, як поцупили її гаманець. Що ж, машина дійсно працювала.

— З якої речі ви зайшли до цього закладу, що має погану репутацію? — спитали в нього.

— Я, як економіст та соціолог, маю багатолітню звичку знайомитися...

Але сказати більше він не встиг.

— Ми тут не для того, щоб вашими науками займатися, — загарчав суддя Вітберг. — Запитання просте. От і дайте на нього просту відповідь. Правда чи неправда, що ви були п'яні? Ось у чому суть запитання.

Коли Вотсон зробив спробу розповісти, як Патсі побив собі обличчя, намагаючись буцнути його головою, з нього почали відверто глузувати, а суддя Вітберг знову напустився на нього.

— Чи не ви щойно присягали на цій трибуні говорити правду і нічого, крім правди? — спитав він погрозовим тоном. — Бо ви нам якусь байку розповідаєте, не інакше. Хіба ж можна, будучи при здоровому глузді, припустити, що чоловік дійсно може так сильно побити себе, навмисне

буцаючись м'якими та вразливими частинами свого обличчя об вашу голову? Ви ж розумна людина. Хіба ж таке можна собі уявити?

— Коли люди розлючені, вони втрачають здоровий глузд, — відповів Вотсон слабким невпевненим голосом.

І суддя Вітберг, обурений до глибини душі, скипів праведним гнівом.

— Яке ви маєте право таке казати! — скрикнув він. — Це безпідставно і не має стосунку до справи! Ви перебуваєте тут, сер, як свідок події, про яку стало відомо постфактум. Суд не бажає слухати жодних ваших коментарів з цього приводу.

— Але ж я просто відповідав на ваше ж запитання, ваша честь, — несміливо заперечив Вотсон.

— Нічого подібного ви не робили! — вибухнув суддя. — І я попереджаю вас, сер, чуєте — попереджаю, що ваша образлива гордовитість починає межувати з неповагою до суду. І я можу продемонструвати вам, що ми знаємо, як змусити вас поважати закон та правила пристойної поведінки в залі засідань. Мені за вас просто соромно.

І поки адвокати, перервавши його розповідь про інцидент, майстерно оперували процесуальними тонкощами, знову зчепившись у юридичному двобої, Картер Вотсон беззлобно і з сумним подивом побачив перед собою величезну машину, яка опанувала його країною і якою керували безкарні й безсоромні хабарники, що сплели свою хижу павутину в тисячах великих та малих міст. Ось вона, ця машина, в дії. Вона змушує улесливо і покірливо схилитися перед собою правників та суддю, котрі вислужуються перед власником ганделика, який, бачите, має великий вплив на виборців своєї ділянки. Попри свою сміховинність і дріб'язковість ситуації, це була лише одна грань тієї багатоликої машини, що в тисячах іпостасей демонструвала свій вплив у кожному місті й у

кожному штаті і чия велетенська тінь загрозливо нависла над усією країною.

У його вухах настирливо лунала одна і та сама фраза: "Це просто сміховинно!" І в розпал титанічної битви адвокатів він не втримався і захихикав, чим заслужив погрозливий погляд від судді Вітберга. Вотсон не раз ловив себе на думці, що ці грубіяни-адвокати і цей фубіян-суддя є в тисячі разів гіршими за тих командирів на військових кораблях із жорсткою дисципліною, де йому колись довелося служити, бо ті люди не стільки грубо поводитися з оточуючими, скільки захищали самі себе. А ці жалюгідні шахраї ховалися за Його Величністю Законом. Вони завдавали ударів, але нікому не дозволялося завдавати ударів у відповідь, бо на боці цих шахраїв були тюремні камери й кийки бовдурів-поліцаїв — професійних платних бійців, що лупцювали людей. Однак Картер Вотсон не впадав у розпач і не розлючувався, бо весь жах і серйозність картини, що подумки постала перед ним, геть губилися в гротескності та сміховинності того, що відбувалося в залі суду. До того ж Картер Вотсон мав рятівне почуття гумору.

І хоч як йому грубили й заважали висловлюватися, Вотсон усе ж подав свою просту і зрозумілу версію інциденту. І попри нахраписте перехресне опитування, цю версію вони так і не змогли похитнути й поставити під сумнів. Вона докорінно відрізнялася від того хитросплетіння лжесвідчень, які наверзли, порушуючи присягу, Патсі та два його свідки.

І адвокат Патсі, й державний обвинувач закінчили викладення своєї версії й запропонували, щоб після цього справа слухалася без подальших заперечень з обох сторін. Вотсон опротестував цю пропозицію, але державний обвинувач заткнув йому рота, зазначивши, що він краще знає, що йому робити.

"Патрік Горан засвідчив, що в результаті виникнення загрози його життю він змушений був захищатися, — почав суддя Вітберг зачитувати свій вирок. — Містер Вотсон засвідчив таке ж саме. Кожен під присягою

заявив, що супротивник перший завдав удару; кожен заявив під присягою, що на нього було вчинено неспровокований напад. Аксіомою права є те, що обвинувачуваний користується презумпцією невинуватості, тобто його вина апріорі ставиться під сумнів. А сумніви є — і вельми суттєві. Тому у справі Народ проти Картера Вотсона до зазначеного Картера Вотсона застосовується презумпція невинуватості і він звільняється з-під попереднього арешту. Ті ж самі міркування стосуються і справи Народ проти Патріка Горана. До нього теж застосовується презумпція невинуватості, і він звільняється з-під попереднього арешту. Моя рекомендація полягає в тому, щоб обидва обвинувачуваних потисли руки і помирилися".

У вечірніх газетах Картер Вотсон спершу побачив такий заголовок: КАРТЕРА ВОТСОНА ВИПРАВДАНО. У другій газеті йшлося: КАРТЕР ВОТСОН УНИКНУВ ШТРАФУ. Але вінцем усього була замітка із заголовком: КАРТЕР ВОТСОН — ГАРНИЙ ХЛОПЕЦЬ. З неї він дізнався, що суддя Вітберг порадив обом забіякам потиснути один одному руки, що вони відразу ж і зробили. Далі в замітці було таке:

— Це треба обмити, — запропонував Патсі Горан.

— Аякже, — погодився Картер Вотсон.

І новоспечені друзі рука в руку неквапливо пішли до найближчої забігайлівки".

IV

Ця пригода не змусила Вотсона озлобитися. Для нього це був досі небачений соціальний досвід, що спричинився до написання ще однієї книги, яку він назвав "СУДОЧИНСТВО В ПОЛІЦІЙНОМУ СУДІ: СПРОБА АНАЛІЗУ".

Минув рік, і одного літнього ранку під час кінної прогулянки в себе на ранчо він спішився і пробрався крізь невеличкий каньйон, щоб поглянути, чи прийнялася папороть, яку він висадив минулої зими. Видершись нагору у верхньому кінці каньйону, Вотсон опинився перед одним із своїх барвистих лужків. То був чарівний закуток, прихований від зовнішнього світу пологими пагорками та невеличкими гаями. І раптом він натрапив на чоловіка, який, вочевидь, вийшов прогулятися з літнього готелю, розташованого в невеличкому містечку за милю від ранчо.

Вони зіштовхнулися віч-на-віч і відразу ж упізнали один одного. То був суддя Вітберг. А ще то був незаперечний факт незаконного проникнення в приватне володіння, бо Картер Вотсон установив заборонні знаки на межах свого ранчо, хоча й дивився на власну заборону крізь пальці.

Судця Вітберг простягнув для привітання руку, але Вотсон зробив вигляд, що не помітив її.

— Політика — брудна справа, чи не так, шановний суддя? — зауважив він. — Звісно, я бачу вашу руку, але не збираюся потискати її. Газети написали, що після суду ми з Патсі Гораном потиснули руки. Ви прекрасно знаєте, що я цього не робив, але краще б я тисячу разів потиснув його руку та руки його огидних поплічників, аніж вашу.

Ображений суддя отетерів і почав, затинаячись, бурмотіти якусь нісенітницю, а тим часом Вотсону спала на думку одна несподівана ідея, і він вирішив утнути з суддею злий жарт.

— Не ждав я такої мстивості від людини з вашою освітою та вашим кругозором, — промимрив суддя.

— Мстивості? — перепитав Вотсон. — Та ні, яка там мстивість. Я не маю такої риси характеру. А для того, щоб це довести, дозвольте продемонструвати вам таке, чого вам іще ніколи не доводилося бачити.

— Озирнувшись, Вотсон підняв із землі гострий камінь розміром зі свій кулак. — Ось бачите? А тепер — дивіться на мене.

З цими словами Картер Вотсон сильно гепнув себе по щоці. Камінь розсік плоть аж до кістки, і з рани бризнула кров.

— Камінь виявився надто гострим, — пояснив він ошелешеному поліційному судді, якому здалося, що він схибив і в нього почалися галюцинації.

— А тепер парочку синяків не завадило б. У таких справах найголовніше — це реалістичність.

Після цієї ремарки Картер Вотсон знайшов гладенький камінь і добряче бацнув ним себе кілька разів у щоку.

— Ось так, — задоволено мовив він. — За кілька годин щока розквітне прекрасними чорно-зеленими кольорами. І це буде дуже переконливо, дуже переконливо.

— Ви з глузду з'їхали, — пробелькотів суддя Вітберг тремтячим голосом.

— Не смійте розмовляти зі мною такими непристойностями! — наказав Вотсон. — Ви що — не бачите мого скривавленого посинілого обличчя? Це ви мене побили, ви. Своєю правою рукою. Ви вдарили мене двічі — трах, бах! Учинили на мене жорстокий неспровокований напад. Моє життя в небезпеці, і тому я мушу захищатися.

Суддя Вітберг перелякано позадкував, забачивши, як Вотсон погрозливо стиснув кулаки.

— Якщо ви мене вдарите, то я накажу вас заарештувати! — пригрозив суддя Вітберг.

— Саме це я і казав Патсі, — почулося у відповідь. — І знаєте, що він зробив, коли я йому це сказав?

— Ні.

— А ось що!

І в ту ж мить правий кулак Вотсона поцілів судці Вітбергу прямісінько в ніс, і служитель закону гепнувся спиною на траву.

— Вставайте! — скомандував Вотсон. — Вставайте, якщо ви справжній джентльмен! І знайте, що це ж саме сказав мені Патсі.

Судця Вітберг не хотів уставати, і його підняли за комірець, але тільки для того, щоб підбити око і знову кинути на спину. І почалося побиття немовляти. Били суддю Вітберга гуманно і з науковою методичністю. Його натовкли по щоках, наляскали по вухах, а обличчя вимазали грязюкою. І увесь цей час Вотсон невтомно повторював, що саме так вчинив і Патсі Горан. Час від часу — і дуже обережно — дотепник-соціолог завдавав судді по-справжньому сильного удару.

А одного разу, вкотре піднімаючи бідолашного суддю за комірець, він навмисне буцнувся носом об голову цього достойного джентльмена. З носа відразу ж потекла кров.

— Ось бачите! — скрикнув Вотсон, задкуючи і рясно окроплюючи кров'ю перед своєї сорочки. — Це — ваша робота. Це ви вдарили мене кулаком. Ой, як боляче! Ви мене ледь не вбили! Я знову змушений захищатися.

І знову суддя Вітберг, у якого поцілів кулак Вотсона, полетів на спину.

— Я накажу вас заарештувати, — стогнав він, лежачи на траві.

— Саме це я й казав Патсі.

— Ви вчинили жорстокий — хлип! — і неспровокований — хлип! — напад.

— Це саме я чув від Патсі.

— Я накажу — і вас точно заарештують.

— Висловлюючись низьким стилем — дивіться не надірвіться. Бо я перший встигну запроторити вас до камери попереднього затримання.

І з цими словами Картер Вотсон вирушив униз по каньйону, сів на коня і поїхав до містечка.

Годину по тому, коли суддя Вітберг дошкунтильгав до літнього готелю, його заарештував сільський констебль за звинуваченням у нападі та побитті, яке висунув проти нього Картер Вотсон.

V

— Ваша честь, — звернувся Вотсон до сільського судді, заможного фермера, який тридцять років тому закінчив провінційний коледж. — Оскільки цей Сол Вітберг визнав за потрібне звинуватити мене в побитті після того, як я сам звинуватив його в побитті, то пропоную вам об'єднати ці дві справи в одну. В обох справах свідчення й факти є однаковими.

Суддя погодився на пропозицію, і одночасний розгляд обох справ почався. Вотсон, як свідок обвинувачення, узяв слово першим і виклав свою версію.

— Я ходив і збирав квіти, — почав він. — Ходив і збирав квіти на своїй власній землі, навіть гадки не маючи, що мені там може загрожувати якась небезпека. Раптом з-за дерева на мене кинувся ось цей чоловік. "Я — Додо! — кричить. — Зараз я зроблю з тебе відбивну. Руки вгору!" Я посміхнувся, але він — трах, бах! — ударив мене, збив з ніг і розсипав мої квіти! При цьому він несамовито й огидно лаявся. То був неспровокований і жорстокий напад. Погляньте-но на мою щоку. Погляньте на мій ніс! Я отетерів — чому він на мене напав? Може, п'яний був? Але не встиг я отямитися від шоку та несподіванки, як він накинувся на мене знову і завдав ударів. Моє життя опинилося під загрозою, і я був змушений захищатися. Це — все, ваша честь, але на завершення мушу все ж таки сказати, що я і не прийду до тями. Чому цей чоловік назвався Додо? Чому напав на мене без усякої причини?

Ось так Сол Вітберг отримав докладний урок лжесвідчення. Раніше йому часто доводилося, сидячи у своєму високому кріслі, поблажливо вислуховувати в поліційному суді фальшиві свідчення в замовних справах; але тепер фальшиві свідчення вперше обернулися проти нього самого, до того ж він не головував у суді, захищений кийками полісменів та тюремними камерами, а був сам-один.

— Ваша честь! — заверещав він. — Ще ніколи в житті я не бачив такого нахабного брехуна і не чув такої купи лжесвідчень!

У цю мить Вотсон схопився на ноги.

— Ваша честь, я протестую. Це вам, ваша честь, вирішувати — де правда, а де фальш. Цей свідок має дати показання стосовно події постфактум. Його власна думка про інцидент взагалі та про мене зокрема не мають ніякого відношення до справи.

Суддя почухав потилицю і флегматично зобразив на своєму обличчі обурення.

— Протест приймається, — сказав він. — Ви мене дивуєте, містере Вітберг. Кажете, що ви — суддя і досвідчений знавець законів, а самі поводитесь зовсім не як служитель Феміди. Вашими манерами, сер, та вашими методами ви скоріше нагадуєте мені стряпчих, що займаються сумнівними обгородками. Ми розглядаємо просту справу про напад та побиття. І мусимо визначити, хто завдав першого удару. І нас не цікавлять ваші оцінки особистої вдачі містера Вотсона. А тепер — продовжуйте.

Якби у нього не боліли розбиті губи, то Сол Вітберг обов'язково покусав би їх з досади. Але він стримався і розповів просту, зрозумілу і правдиву історію.

— Ваша честь, — сказав Вотсон. — А ви спитайте його, що він робив на моїй території.

— Ай справді — дуже хороше запитання. Сер, а що ви робили на території містера Вотсона?

— Я не знав, що то його територія.

— Це було незаконне проникнення, ваша честь! — скрикнув Вотсон.
— Я скрізь порозставляв попереджувальні знаки, і їх дуже добре видно.

— Ніяких знаків я не бачив, — відповів Сол Вітберг.

— Зате я бачив їх на власні очі, — відрізав суддя. — І їх дійсно дуже добре видно. Тому попереджаю вас, сер, що коли ви будете кривити душею навіть у таких дрібницях, то це може кинути тінь підозри на ваші суттєвіші твердження. Навіщо ви вдарили містера Вотсона?

— Я вже заявляв, ваша честь, що не бив його. Суддя зиркнув на опухлий та посинілий фасад Картера

Вотсона і розлючено поглянув на Сола Вітберга.

— Та ви тільки погляньте на обличчя цього чоловіка! — закримотів він. — Якщо ви його не били, то чому ж у нього таке понівечене обличчя?

— Як я вже засвідчив...

— Я попереджаю вас, будьте обережні у своїх висловлюваннях, — застеріг його суддя.

— Буду, сер. Я не скажу нічого, крім правди. Цей чоловік ударив себе каменюкою. Він побив собі обличчя двома різними каменями.

— Та де ж це бачено, щоб чоловік при здоровому глузді завдав собі такої шкоди, б'ючи каменем по м'яких та вразливих частинах свого обличчя? — суворо спитав Картер Вотсон.

— Звучить мов якась байка, їй-богу, — прокоментував почуте суддя. — Містере Вітберг, ви вживаєте спиртне?

— Ні, сер.

— Як — узагалі не вживаєте?

— Інколи.

Суддя глибокодумно замислився над цією відповіддю.

Скориставшись паузою, Вотсон підморгнув Солу Вітбергу, але цей ображений до глибини душі джентльмен не побачив у ситуації нічого гумористичного.

— Специфічний випадок, дуже специфічний, — заявив суддя, починаючи свій вердикт. — Свідчення двох сторін є абсолютно протилежними. Окрім двох основних учасників, інших свідків немає. Кожен твердить, що напад учинив суперник, і я не маю законних способів установити істину. Але я маю свою приватну думку, містере Вітберг, і тому я рекомендую вам віднині триматися подалі не лише території, що належить містеру Вотсону, а й наших країв узагалі.

— Яке неподобство! — обурено підскочив Сол Вітберг.

— Сядьте, сер! — скомандував суддя громовим голосом. — Якщо ви ще раз подібним чином перервете Суд, то я оштрафую вас за неповагу. Попереджаю — оштрафую на велику суму. А ще суддя! Кому, як не вам, знати про правила пристойності та про повагу до Суду! А тепер — слухайте мій вирок: "Нормою права є те, що до звинувачуваного повинна застосовуватися презумпція невинуватості. Як я вже казав — і повторю знову: в цьому випадку не існує законних шляхів визначити, хто завдав першого удару. Тому — і на мій превеликий жаль, — у цьому місці суддя зробив паузу і кинув на Сола Вітберга гнівний погляд, — по кожній із цих справ я змушений застосувати до обвинуваченого презумпцію невинуватості. Джентльмени, ви обидва — вільні".

— Це треба обмити, — звернувся Вотсон до Вітберга, коли вони виходили із залу суду. Але обурений служитель Феміди навідріз відмовився взяти Картера Вотсона під руку і неквапливо піти з ним до найближчої забігайлівки.